

דוד הורוביץ

יהודים ביריד: שלשת ירידי לובלין

היהודי והיריד

עם ההתיישבות היהודית בפולין נטלו היהודים, כבכל מקומות מושבותיהם, חלק מרכזי בחיי הכלכלה. אחת מענפי הכלכלה בהם עסקו היהודים היתה המסחר. קיומו הכלכלי של היהודי בעיירה, היה קשור בתנועת מוצרים וסחורות בין כפר ועיר.

כבר בזמנים קדומים התקיימו, בתאריכים קבועים ובערים שונות, מפגשים רבים של מוכרים וקניינים, אלו היו הירידים, שהיוו אחת ממוקדי הפעילות המסחרית החשובות. סוגי ירידים שונים היו, ובכולם נטלו היהודים חלק פעיל מרכזי.

הירידים נקבעו בערים ע"פ החלטות הממשל, כדוגמא לכך ניתן לראות ממכתב קיום של ולאדיסלב הרביעי, מלך פולין לעיר פראגה: "כיון שברצוננו להטיב עם האזרחים והתושבים האלה ולסייע בפיתוחה של העיר הנ"ל, אנו קובעים ומתקיינים בה ארבעה ירידים"¹.

תפקיד היהודים בירידים ובימות השוק היה בעל היקף כזה, שמלכי פולין, שהיו מותרים תדירות לדרישות תושבי העיר הנוצריים בענין הגבלת המסחר היהודי, אסרו במפורש לקבוע את תאריכי הירידים וימות השוק לשבת או לימי חג יהודי. בהסכמים להגבלת המסחר היהודי, שהמועצות העירוניות היו כופות על היהודים, היו מוציאים את הירידים מן הכלל².

ככלל, הסוחרים המקומיים נהנו מנוכחותם של סוחרים יהודים ביריד, ואפילו אותן ערי יריד פולניות אשר לא התירו מגורי קבע של יהודים בתחומן (כמו דאנציג וטורון), קיבלו את פני הסוחרים היהודים בתקופת היריד בסבר פנים יפות³. גם לאותם ערים שניתנה להן הזכות לאסור כניסת יהודים לתוכן, הותר להם, על הרוב, לבוא לירידים.

בשנת 1539 היו בליטא רדיפות על היהודים, והם היו יראים לצאת וללכת לירידים בין לאלה שבליטא, ובין לירידי לובלין. הנזק שנגרם בזה למסחר היה כה ניכר עד שמגנאטים ליטאים השתדלו אצל המלך להפסיק את הרדיפות על היהודים⁴.

בדרך כלל האריכו הערים את הזמן שבו אירחו את הסוחרים הזרים, כדי שתקופה זו תכלול גם כמה ימים עוד קודם לפתיחת היריד, שיאשרו לסוחרים הכנה נאותה של תצוגת הסחורה, וכן שבועיים נוספים לאחר היריד כדי לסיים את העסקות שנקשרו⁵.

¹ ש"א ציגלמן, יהודי פולין וליטא, עמ' 222.

² ר. מאהלר, תולדות היהודים בפולין, עמ' 100.

³ שלום ברון, באנגלית, מובא בפולין, פרקים, עמ' 21.

⁴ ר. מאהלר, שם.

⁵ שלום ברון, שם.

במשך מאות שנים הופיעו תאריכי הירידים, שכוננו לרוב על שם הקדוש הנוצרי של יום היריד, בכל לוח שונה בפולין ובלטא. מכתבים נשלחו לתעודתם או התקבלו בידי הנמען, בתוך כדי פגישותיהם של סוחרים מערים ומעיירות שונות בירידים.⁶

ירידים ארציים נעשו כה חשובים עד שבהרבה חוזים בני הזמן, יהודיים ולא יהודיים, נעשה שימוש בשמות הירידים במקום התאריך הרגיל, כדי לציין את מועדי התשלומים או את זמני קבלת הסחורה.⁷

סלילת פסי הרכבת ממחציתה השנייה של המאה ה-18 הביאו לשקיעתה המהירה של ענפי כלכלה בני מאות שנים. ימי שוק וירידים, שנערכו בערים ובעיירות במועדים קבועים, והיו חלק בלתי נפרד ממחזור השנה היהודי והנוצרי, נעלמו משהוסטו נתיבי התחבורה עקב הנחת פסי רכבת.⁸

רשימת ירידים

היו ירידים מקומיים⁹ קטנים שהיוו מרכז המסחרי של גלילות בודדים. בין אלו ניתן למנות את פוזנא, גניזן ולוביץ בפולין רבתי. קולמייא, סניאטיץ¹⁰ ורוהאטיץ בגליל לבוב. קרמניץ בוהלין. ובגאליציה, זאלישטשיק, טארנופול, טארטאקוב, סוקאל, אולאשקובצה ליד צורטקוב בגליציה.

ירידים גדולים יותר היו ירידים ארציים, בהם התקיימו חילופי סחורות בין שטחיה השונים וגלילותיה של ממלכת פולין. אלה היו: ירידי לובלין, שהיו מקשרים את ליטא עם ממלכת פולין; ירידי ירוסלב¹¹, לבוב¹², פשמישל ששימשו נקודת מגע בין גלילות דרום מזרח לגלילות המערב של פולין; ירידי טורן, שקישרו את שטחי הצפון עם שטחי הדרום של הארץ¹³. עיר מסחר משמעותית היתה העיר דאנציג השוכנת על חוף הים ובחופה נמל גדול, שם התקיים יריד. במאה ה-18 נתהוו מרכזים חשובים של ירידים גם בערים: בלז'יץ, ריציבול, פינטשוב¹⁴.

⁶ ישראל ברטל, הרכבת מגיעה לעיירה, זמן יהודי חדש, תמורות בארוחות החיים, עמ' 289.

⁷ שלום ברון, שם.

⁸ ישראל ברטל, שם.

⁹ על כלל הירידים ראה בפנקס ועד ארבע ארצות, תש"ה ע"פ המפתח.

¹⁰ נזכר גם בשו"ת מהר"ם לובלין סי' קלג.

¹¹ ביערסלוב התקיימו שלשה ירידים, המרכזי בהם נפתח ב-15 באוגוסט [אב - אלול], הוא היה במאה ה"ז היריד הגדול ביותר. התקיימו שם ישיבות ועד ד' ארצות, לצד הוועד בלובלין. מאז ביטול הוועד בלובלין התקיים שם הוועד המרכזי שהתמיד עד לערך שנות תק"י - תק"כ. בשו"ת מהר"ם לובלין סימן פד יש תיאור על ראשיתו של הוועד ביריד. ראה מאיר וונדר תולדות קהילת ירוסלב: רבניה וחשוביה, ישורון כב.

¹² 'יריד שלשת המלכים', נקרא גם יריד ג"מ = ג' מלכים. חג קאתולי החל ב-6 בינואר, בו החל היריד ונמשך כמה שבועות, כלל חגיגות ונשפים. ביוון מצולה: "בקץ היו נוסעים על יריד זסלב ועל יריד יערעסלב ובחורף על יריד לבוב ועל יריד לובלין". התכנסו שם גם ועדי הארצות. נזכר גם בזכרונות דוב בער מבוליחוב עמ' 17. בימי השלטון הפולני משך היריד מבקרים מגאליציה המזרחית, ווהלין ופודוליה. הוא התקיים עוד שנים רבות בימי השלטון האוסטרי עם חוג משתתפים מצומצם. בלבוב התקיים גם יריד יגנישקא.

¹³ ר. מאהלר, עמ' 100.

¹⁴ ר. מאהלר, עמ' 262.

ירידים נוספים התקיימו בקראקא, בראד¹⁵, לוקא¹⁶, זסלב, לענטשני סמוך ללובלין, מאשצ'יסק, מעזריטש.

בליטא¹⁷ היו הירידים המקומיים במיר, ובזעלווא. במאה ה-18 התרבו היהודים באי היריד בליטא, בירידי נעשוויז, סלובאטיטש, קאפולי, וקלצק. במחצית השנייה של המאה ה-18 היתה היריד המרכזי בליטא מתקיימת בזעלווא.

ירידים גדולים התקיימו מחוץ לגבולות פולין, בערי המסחר הגדולות שבגרמניה. וסוחרים יהודים שהתעסקו במסחר-החוץ היו נוסעים אליהם למסחר. כמו: ירידי פרנקפורט דאדור¹⁸, ברסלאו¹⁹, לייפציג²⁰.

מצד אחר הירידים הארציים בתוך פולין בדאנציג (גדנסק), בטורון, בפוזנא, בקראקוב²¹, בירוסלב ובלובלין משכו אליהם מספר ניכר של זרים, ורבים מתוכם ביצעו עיסקות חשובות עם סוחרים יהודים²².

ירידי לובלין

פתיחה

במהלך המאה ה-16 ובמחציתה הראשונה של המאה ה-17 תפסו ירידי לובלין את המקום המרכזי בין ירידי פולין, במסחר הפנים והחוץ, ומשכו אליהם אלפי סוחרים יהודים כמעט מכל קהילות ישראל בפולין ובליטא, אליהם התלוו גם רבנים, ראשי ישיבות ופרנסים, מה שהפך את היריד לקיבוץ כללי של המוני בית ישראל.

היריד כלל בתוכו מרכיבים שונים של השתתפות יהודית בה. **הרובד הראשון**, הוא המסחר והכלכלה. בסיס קיומו של היריד שהינו לצורך המסחר והכלכלה, ולמטרה זו נטלו בה חלק היהודים כמוכרים וקניינים²³. **הרובד השני**, הדין והמשפט. הוא נמשך בעקבות הראשון, מפאת כי מטבע הדברים רוב משא-ומתן מביא בעקבותיו סכסוכים ותביעות בין סוחרים, ונצרך הדבר להביא את הדברים לפני רבנים לדון לפנייהם כדת התורה. דבר זה הביא גם את הרבנים והדיינים להשתתף בירידים.

¹⁵ בבראד התקיימו ד' ירדים בימי מועד אלו: א. יוריא, 23 באפריל לפי לוח הרייסין (4 במאי לפי הלוח הפולני); ב. בענדיקטי, 21 במרץ; ג. לוקא, 18 באוקטובר; ד. טומאש, 21 בדצמבר.

¹⁶ בלוקבא התקיימו שני ירדים: א. בחג שעווי, שחל ב-8 בספטמבר, ב. בחג אוסטעמפני, יום א' הראשון לצום הגדול, הששי לפני ליל הפסחא. מוזכר בשו"ת פנים מאירות ח"א סימן פא.

¹⁷ על ירידי ליטא, ראה פנקס מדינת ליטא ע"פ המפתח.
¹⁸ במאה ה-17 היה היריד בפרנקפורט שעל נהר האודר ליריד הזר החשוב ביותר עבור סוחרים מפולין וליטא. שלום ברון, באנגלית, מובא בפולין: פרקים כו' עמ' 21.

¹⁹ יריד אליזאבט שהתקיים בחודש נובמבר, יריד יוהניס שהתקיים בחודש יוני, יריד קרוציס שהתקיים בחודש ספטמבר. שהיית יהודים בברסלאו נאסרה בחוק העירוני פרט לימי הירידים. בשנת 1696 נמצאו ביריד 125 יהודים, חלקם התגוררו שם. ראה: דב ברילינג, על קשרי המסחר בין יהודי פולין וברסלא בשנות התשעים של המאה הי"ז, ציון, תשי"ד, עמ' 67-69; הנ"ל, ראשית התישבותם של היהודים בברסלא במאה הי"ז, ציון, תשי"ז, עמ' 70-71 ובהערה 9.

²⁰ בין באי הירידים ב-1659 כ-450-500 סוחרים יהודים. בשנת 1700 מעל לאלף ובשנת 1800 מעל לאלפיים. בשנת 1840 באו ליריד לייפציג 3596 סוחרים יהודים. במחצית השנייה של המאה ה-18 היו היהודים רוב מכריע בסוחר היריד. בשנת 1766 היה מספר היהודים גדול משני שלישי. בין השנים 1768-1764 נרשמו כ-82,000 סוחרים יהודים כבאי ירידי לייפציג; הם העבירו לקופות העיר והמחוז כ-720,000 טאלר. באי הירידים היהודים סחרו בבדים, בפרוות, בכותנה ומשי ובמצרכי מזון. הנתונים ע"פ ר. מאהלר עמ' 259 ומאתר בית התפוצות על העיר לייפציג.

²¹ יריד שנצ"ל, שטענצליא, התקיים ב-8 במאי. מוזכר בשו"ת מהרש"ל סימן עט.

²² שלום ברון, באנגלית, מובא בפולין: פרקים כו' עמ' 21.

²³ היריד מצידו הנוכרי כלל בתוכו גם תופעות של בילויים וקלות ראש, אך בנושא זה לא נעסוק כלל כאן.

הקמת 'ועד ארבע ארצות' ע"י המלך זיגמונט הראשון בשנת 1512 (רע"ב) למטרת גביית המיסים מיסדה את ההנהגה הרבנית והעסקנית של יהדות פולין, ובעקבות כך דרשו את התוועדותם של בני הנהגת הקהילות השונות במקומות מרכזיים. הירידים הגדולים שמשו הזדמנויות נוחות לכינוסים אלו של ועד ארבע ארצות²⁴. פעולות הוועד וסדר התכנסותו הינו נושא נרחב בפני עצמו, ועל אף זיקתו הגדולה לירידים המרכזיים, לא נתייחס אליו כאן ביחוד.

הרוכד השלישי, הוא עסקי הכלל והפרט. התאספותם בקיבוץ גדול של רבנים, דיינים וראשי ישיבות; פרנסים ושדלנים; סוחרים ובעלי מלאכה; מרחוק ומקרוב וממדינות שונות, במקום ידוע ובתאריכים קבועים הגבירו את מרכזיותה של היריד, היוו הזדמנות של קיבוץ כללי, ומשכו אליהם את המוני בית ישראל למטרות נוספות ושונות בעסקי הכלל והפרט, כמו: קניין תורה, שידוכים, עגונות שחיפשו את בעליהן, מחברי ספרים שנצרכו להסכמות ולחותמי מעות קדימה, ועוד.

במהלך המאה ה-16 ובמחציתה הראשונה של המאה ה-17 תפסו ירידי לובלין, את המקום המרכזי, בהם חברו תחומים אלו במידה רבה, כאשר לצידה עומדת גם יריד ירוסלב. ביריעה שלפנינו נביא מקורות ונסה לתאר את ירידי לובלין בשלשת ההיבטים הבאים: **א. המסחר והכלכלה. ב. הדין והמשפט ג. קיבוץ בית ישראל.**

המקורות מתייחסות כאמור, בעיקרם על ירידי העיר לובלין, אך בנקודות שונות ובמידה מסוימת ניתן ללמוד מהם גם על ההווי של ההשתתפות היהודית בכלל ירידי פולין.

לפני כן נקדים ונתאר את ההתיישבות היהודית בלובלין וייסוד הירידים.

העיר לובלין, ההתיישבות היהודית בה וייסוד הירידים

לובלין שוכנת במזרח פולין, והיא אחת הערים העתיקות בפולין, מתועדת כבר במאה ה-10 וקיבלה מעמד של עיר ב-1317. לאחר חורבן העיר בידי הטטרים בשנת 1341 הקיף המלך קזימיז' השלישי את העיר בחומות מגן.

ייסוד הירידים בלובלין התרחשו במחצית המאה ה-15. כפי שאנו קוראים בתולדות העיר לובלין, כי לאחר השריפה האדירה בשנת 1447 שכמעט והחריבה את העיר, ועל מנת לעזור לתושבי לובלין, פטר המלך קזימיז' הרביעי יאגלו את תושבי העיר מתשלום מסים רבים, והעניק לעיר את הזכות לקיים שלושה ירידים נוספים בשנה²⁵.

הקהילה היהודית בלובלין²⁶ אינה מן העתיקות שבפולין, והיא מוזכרת לראשונה רק במחצית השנייה של המאה ה-15. גם יהודים בודדים מוזכרים במסמכים מאותה העת.

²⁴ שמואל אטינגר, 'ועד ארבע ארצות', פנקס ועד ארבע ארצות, תש"ן, עמ' יז.
²⁵ אתר שטעטל, ע"פ המקורות הבאים: Lublin. Przewodnik, ed. B. Nowak, Lublin 2000; Zins H., Historia Lublina 1317–1968 w ;Wójcikowski W., 670 lat miasta Lublina, Lublin 1984 zarysie, Lublin 1972

²⁶ על תולדות היהודים בלובלין ראה: ש"ב ניסנבוים, **לקורות היהודים בלובלין**, לובלין תר"פ; מאיר באלאבאן, **די יידן-שטאט לובלין**, באנוס איירס 1947; נ. שמן, **לובלין: די שטאט פון לומדות און חסידות**, טורנטו 1951

כמו ערים רבות אחרות, קיבלה העיר לובלין פריבילגיה 'שלא לסבול התגוררות יהודים בתחומה'. ולכך מותר היה ליהודים להתגורר רק בפרבר מיוחד מחוץ לעיר בשם 'פודזאצ'מה', אך לא בעיר עצמה. אך גם ערים אלו היו מוכרחות להרשות ליהודים להיכנס בשעת הירידים, הערים עצמם ראו, שהירידים לא היו משיגים את מטרתם בלי השתתפות הסוחרים ובעלי המלאכה היהודים. לאחר שהיתה להם דריסת רגל בעיר בשעת היריד, היו ממציאים כל מיני תחבולות להישאר שם גם אחרי שהיריד נגמר.²⁷

המסחר ביריד היה מתנהל בתוך העיר עצמה²⁸, וכפי שנראה להלן, היו הסוחרים הזרים שוכרים אכסניות בתוך העיר. אמנם, התאספות הגדולה של בית ישראל בעתות הירידים, היה כנראה, בתוך מושב היהודים, ושם התקיימו מרכזי חיי היהדות, התאספות וועדי הארצות, וקיבוץ ראשי הישיבות ותלמידיהם. ואכן על פי המסורת, הבית בו התכנסו 'ועד ארבע ארצות' היה קיים ברחוב שירוקה, שהוא בתוך הרובע היהודי.²⁹

שו"ת הרמ"א: "בעיר לובלין שיש שם יריד גדול" בשו"ת הרמ"א הוא דן בענין הטלטול בשבת בתוך העיר לובלין, והוא נותן תיאור מפורט על כניסת היהודים לעיר בתקופות הירידים.

"שאלה. על מה שנוהגין בעיר לובלין שיש שם יריד גדול, והעיר מוקפת חומה, ומתקבצים שם הרבה ישראלים ג' פעמים בשנה. ודרים שם בחדרים הפתוחים לעיר, אך החדרים הם של כותים ובבתיהם של כותים, רק שבני ישראל שוכרים אותה מהם. ומיוחדים להם כל השנה לסחורותיהם, רק שאינן דרים בהם רק בזמן היריד, והוא פחות משלשים יום. ומשתמשים ג"כ בבית הכותי בצרכיהם הקטנים, כגון כישול מאכליהם וכיוצא בו.

ונוהגין לטלטל שם בכל העיר בלא עירוב, אם יפה עושים. וכן נהגו מקדמונים, אך שנשתנה קצת, כי מתחילה היה דר בעיר ישראל אחד בקביעות כל השנה כולה, ועכשיו אינו דר שם, רק כל העיר של כותים, כי אם בזמן הירידים שמתאכסנים שם ישראלים משאר מקומות, ודרים עד עבור היריד שחוזרים לבתיהם"³⁰.

התיאור של הרמ"א על היהודי הבודד שהותר לו להתגורר בעיר, בתקופה קודמת, מתייחס כנראה ליהודי ר' פסח אחיו של ר' שלום שכנא, לו ניתן בשנת 1535 (רצ"ה), היתר מלכותי מיוחד להתגורר בין חומות העיר לובלין, "באופן יוצא מן הכלל מתיר המלך ליהודי פסח יוסקוביץ, ששילם סכום מסוים לאוצר המלך עבור זכותו להיות

(ביקורת על רמתו הנמוכה של הספר, פיליפ פרידמן, יווא בלעטער, תשי"ב עמ' 294-291); ספר זיכרון, דאס בוך פון לובלין, פאריז תשי"ג; בלה מנדלסברג-שילדקרויט, מחקרים לתולדות יהודי לובלין, תל אביב תשכ"ה; ספר זיכרון ...

²⁷ ר. מאהלער, עמ' 142-143.

²⁸ תמונה של הכר בו ככל הנראה נערכו הירידים הגדולים בלובלין, ראה פולין, פרקים, עמ' 132.

²⁹ י' טרונק, ספר זכרון לקהילת לובלין, עמ' 22.

³⁰ שו"ת הרמ"א סי' קכ.

תושב העיר, להחזיק ביחד עם אשתו, לכל ימי חייהם בבית שרכש בתחום העיר³¹. הרמ"א נפטר בשנת של"ב (1572), ומכאן שהתיאור מתייחס, כנראה, לסביבות מחצית המאה ה-16.

מתיאוריו אנו למדים אפוא על התקבצות 'הרבה ישראלים' משאר מקומות מחוץ ללובלין אל העיר לובלין שם התקיים 'יריד גדול'. הירידים התקיימו בשלשה מועדים בשנה, ואשר כל אחד מהם התמשך פחות משלשים יום. היהודים הזרים היו שוכרים בזמן היריד בתים מן הנכרים, אך גם במשך השנה היו הבתים מיוחדים עבור היהודים שהיו משאירים שם את חפציהם במשך השנה.

המהרש"ל מתייחס בתשובותיו גם כן לשאלת הטלטול בעיר לובלין, והוא כותב³²: "ועל דבר האורח שכתבת בפשיטות שאנו אוסר בשבת עד אחר ל' יום, ומזה באתה להתיר בלובלין לישא ולהוציא בכל העיר ... אלמא דרגיל לבא באכסנאי אוסר מיד, ואולי שבלובלין רגילין לקבוע לבוא בכל יריד ויריד ... וכ"ש האורחים בלובלין שהם מחולקים זה מזה שאוסרים זה על זה ... כי קבלתי מכל זקינים לאיסור בנדון דידן"³³.

שלשה ירידים ועוד אחת

הרמ"א מספר כי 'מתקבצים שם הרבה ישראלים ג' פעמים בשנה', ואכן בלובלין התקיימו שלשה פעמים בשנה, בסוף החורף בקיץ ובסתיו, ואשר כל אחד מהם נמשך 16 ימים.

יריד גראמניץ, נפתח ב-2 בפברואר³⁴. על שם זמנו נקרא לפעמים גם יריד אדר³⁵. יריד זה היה המרכזי מבין ירידי לובלין, ובו נתקיימו אסיפות 'ועד ארבע ארצות'; **יריד שוואנקי**, שוואנטקי³⁶. נפתח ביום א' השביעי או ביום החמישים שלאחר הפסחא של הנוצרים הקאטולים. על שום זמנו נקרא לפעמים גם יריד סיון או יריד תמוז; **יריד שמעון יודא**, נקרא בקיצור **יריד ש"י**, או יריד ס"י או יריד ז"י³⁷, היריד נקרא ע"ש חגא שלהם שחל ב-28 באוקטובר. היריד נפתח ארבעה ימים לאחר החג ונמשך למשך 8 ימים³⁸.

במיפקד מחוז לובלין משנת 1659 נמסר, כי 'היה גם יריד רביעי, אך בוטל עתה מפני היריד המתקיים באותו ביארוסלאב'³⁹. התחרות המסחרית בין יערסלוב ובין לובלין ראשיתה נעוצה בתקופה מוקדמת למדי. עקב דין ודברים בין סוחר לובלין ובין סוחר קראקא הוציא זיגמונט אוגוסט הוראה בשנת 1553 הוראה שאסרה על סוחר לזויה, מורביה ובוהמיה להוביל סחורותיהם לירידי לובלין והטילה עליהן להפנותן ליערסלוב. אמנם הוראה זו בוטלה לאחר זמן, אולם מאז לא פסקה יערסלוב להיות בת תחרותה של לובלין⁴⁰.

³¹ ש"א ציגלמן, יהודי פולין וליטא, עמ' 214. וראה באלאבאן, עמ' 20-21.

³² שו"ת מהרש"ל סי' יח.

³³ תשובת המהרש"ל הובאה ונידונה במגן אברהם סי' שצא סק"ב; אליה רבה סי' שע.

³⁴ בו חל חגא של הנוצרים הקאטולים על שם מאריה הקדושה גרומניצ'נה, ליכטמעסע. מאהלער עמ' 209.

³⁵ פוד"א תש"ה עמ' 543. בתאריך העברי חל בחדשי שבט - ניסן.

³⁶ יריד שוואנקי, היינו "ז'לונה שוויונטקי", החגאות הירוקים בחודש מאי. מאהלר עמ' 209.

³⁷ סימן יודא, או זימן יודא.

³⁸ בתאריך עברי חל בחדשי חשון כסלו.

³⁹ מנדלסברג עמ' 60.

⁴⁰ שם.

בשנת 1624 [שפ"ד] פרצה שרפה בלובלין, שהשמידה את רוב סחורות היריד, ובעקבותיה פשטו את הרגל המוני סוחרים שהיו ביריד, וכן נושיהם מכל רחבי המדינה⁴¹.

השתתפות היהודים בירידים דרשו הוצאות מיוחדות, ובפנקסי הקהלות היה סעיף מיוחד ל"הוצאות לובלין". לדוגמא בפסק משנת ת"ד אודות השתתפות בני מדינת ליטא נפסק "ובדבר הוצאות שמוציאים פה לובלין לטורבינאל ביומא דשוקא, מצאנו שמה שמוציאים במתנות בהתחלת ביאת הטורבינאל הן מעט הן הרבה, מכל זה פטורים אנשי ליטא יצ"ו, וכן מכל שארי הוצאות, חוץ ממה שנותנים בירידים מחמת עיסקי הירידים, מחויבים מנהיגי ליטא יצ"ו ליתן חלק שביעית ע"פ פסק הקדום"⁴².

בתקופה הנסערת של 1648-1660 שהתחילה בגזירות ת"ח ת"ט, עברה לובלין משלטון לשלטון. סוחרים ובעלי מלאכה התרוששו. ארחות המסחר אולו, ניטל מלובלין כל הדרה ונפסק תפקידה כמרכז יהודי ומסחרי כאחד. במחצית השנייה של המאה ה-17 פנה הודם וזיווים של ירידי לובלין, ומשנת 1680 ואילך נערכו בלינצנו הסמוכה. שקיעתם של ירידי לובלין גרמה לכך שהסוחרים היהודים נאלצו לפנות למרכזי מסחר בחו"ל. בסוף המאה ה-17 ותחילת ה-18 מזדמנים סוחרים יהודים מלובלין בירידי לייפציג המפורסמים⁴³.

המסחר והכלכלה: "מסוף העולם ועד סופו היו באים על היריד" ירידי לובלין שגשגו בין היתר בעקבות מיקומה הגיאוגרפי של העיר. העיר לובלין שוכנת בטבורה של פולין, על צומת דרכי המסחר בין מערב אירופה ומזרחה, ובין המערב לצפון ולדרום מזרח.

אל הירידים זרמו סוחרים מכל קצווי פולין ומארצות רחוקות, וגם קונים הרוצים להצטייד בכל מיני סחורות לשנה שלמה.

פריבילגיות שונות מהמלך זיגמונט אוגוסט, כמו החופש מתשלום לתושבי לובלין ובמעברי גבול שונים, ורשיונות שונות למסחר, משכו אל לובלין סוחרים זרים⁴⁴. שם נפגשו לשם החלפת סחורות סוחרים צרפתים, גרמנים, הונגרים, ליטאים, יוונים, מוסקובים, ארמנים וטטרים. מחבר כרוניקה מאותה התקופה⁴⁵ כותב, שליירידיה של לובלין היו סוחרים באים מהארצות המרוחקות ביותר, הוא מוסיף על הסוחרים הנ"ל גם אנגלים, איטלקים, ערבים ותורכים⁴⁶. ר' נתן נטע הנובר כותב במחצית המאה ה-17 על ההשתתפות בירידים: "סוחרים יהודים ועמים להבדיל

⁴¹ פולין, פרקים עמ' 22.

⁴² פנקס מדינת ליטא עמ' 279.

⁴³ ספר זכרון לקהילת לובלין, עמ' 23, 30, 31, 99. היריד עצמו המשיך להתקיים עוד שנים רבות על היריד, וכפי שנכתב על הסופר י"ל פרץ שהשתתף בירידי לובלין במאה ה-19, ועל ההשראה שקיבל מספרוני עם של שירים וחרוזים על השירים שלו בפולנית: "פרץ שגדל שהתגורר במרכז של חיי התרבות הפולנית, נהג לבקר תדירות בירידי לובלין המהוללים. בירידים אלו היו מוכרים ספרונים עממים עם שירים, על פי רוב מכותבים אנונימיים. אלו היו המודל לאלו שחפצו לחבר שירים למאורעות מסוימים או לכתוב משהו בחרוזים. השוואה ראשונית בין ספרונים אלו לבין שירי פרץ הפולניים מראה, כי פרץ הכיר את אותם הספרונים". יעקב שאצקי, "רעפערטן און רעצענזיעס", ייווא בלעטער, כרך 28 (תש"ו), עמ' 172.

⁴⁴ באלאבאן, עמ' 20-21.

⁴⁵ צלאריוס, אמסטדום 1659 [תי"ט], מובא אצל מנדלסברג עמ' 60.

⁴⁶ מנדלסברג עמ' 59.

היו כחול הים, כי מסוף העולם ועד סופו היו באים על היריד⁴⁷. במהרה נעשתה לובלין אחת מערי המסחר החשובות של פולין ומרכז סחר בינלאומי של העולם הנוצרי וגם של המוסלמי⁴⁸.

מאיר באלאבן כותב על הרכב הסחורות שהגיעו אל היריד: "מביאים הנה סחורות 'מאנופאקטור' מגרמניה, איטליה וצרפת; אריגים מאזור הריין, מפלנדריה וצרפת; משי וקטיפה מאיטליה וצרפת; 'טעפכער' מפרוסיה וטורקיה; בשמים וצבע ממדינות המזרח; פרוות מליטא, ינות מהונגריה, ממולדובה ומהאיים נחושת, מלח מרייסן ומן היישוב וויעליטשקע אשר ליד קראקא, ולכל הסחורות מוצאים פה דורשים"⁴⁹. "הסוחרים היו יוצאים מירידי לובלין בעגלות עמוסות עד אפס מקום", כותב בן הדור ההוא המחבר צלאריוס⁵⁰, בתיאוריו לערי פולין⁵¹.

בלובלין לא באו רק על מנת שהסחורות יחליפו ידיים, הגיעו לשם גם בכדי לחתום על הסכמים לקניית תבואה, אשלג, עצים וכדומה. שם התבצעו עסקות-ממון גדולות, ומשום כך באו לשם גם מלווים עשירים וחלפנים. במרוצת הזמן הפכה 'לובלין' למקום מקובל של פרעון חובות ומונה טכני לתאריכי תשלום⁵². לאנשים פשוטים היתה נכונה הזדמנות ביריד להשתכר מעט מדמי ספסרות ותיווך. בעקבות ההתפתחות הגדולה של המסחר היהודי, נעשה האשראי צורך טבעי. בימים ההם היו היהודים עושים כמעט כל עסקי סחורה בהקפה. היה זה אשראי לזמן קצר, שמועד פרעונו היה חל ביריד הקרוב שלאחר גמר העסק. הוא היה ניתן על שטרי-חוב שפורש בהם שם המלוה או על שם ממר"נים, כלומר שטרות בחתימת ידם של הלווים, הערוכים לזכותו של המוכ"ז⁵³.

הירידים היו מקור ברכה לעיר, והם שתרמו חלק בראש להתמדת שגשוגה של העיר בכל המאה ה-16 ובעשרות הראשונות של המאה ה-17⁵⁴. היו מטבעות מיוחדים על שם היריד, אלף זהוב גראמניץ⁵⁵.

חלקם של היהודים

מעמד הסוחרים במדינת פולין וליטא היה כמעט כולו יהודי. לירידי לובלין וירוסלב היו באים גם סוחרים יהודים שבאו מכמה ארצות אחרות, קרובות ורחוקות: אשכנז, הולנד, איטליה, תורכיה וארצות המזרח.

על ההשתתפות הפעילה של סוחרים יהודים בירידי לובלין אנו שומעים לראשונה בשנת 1517 [רע"ט], עוד בטרם נתבססה קהילה יהודית מאורגנת בעיר, כשהציר האוסטרי זיגמונד פון הרברשטיין, שעבר דרך פולין בשנת 1517 מפליג בחשיבותם תפקידם החשוב של הסוחרים היהודים ביריד לובלין⁵⁶.

⁴⁷ מ' קוזן, ספר זיכרון, עמ' 70.

⁴⁸ י' טרונק, ספר זיכרון לקהילת לובלין ...

⁴⁹ באלאבאן עמ' 20-21.

⁵⁰ צלאריוס, אמסטרדם 1659 [תי"ט], מובא אצל מנדלסברג עמ' 60.

⁵¹ מנדלסברג עמ' 60.

⁵² באלאבאן עמ' 53; ספר זיכרון לקהילת לובלין עמ' 85.

⁵³ יצחק שיפר, בית ישראל בפולין, עמ' 169.

⁵⁴ י' טרונק, ספר זיכרון לקהילת לובלין ...

⁵⁵ דב ויינריב, תעודות לתולדות הקהילות היהודיות בפולין, ניו יורק תשי"א, עמ' קיט, וראה שם במפתח. מובא

אצל מאיר וונדר תולדות קהילת ירוסלב: רבניה וחשוביה, ישורון כב, ירושלים תש"ע, עמ' תתסא.

⁵⁶ שלום ברון, באנגלית, מובא בפולין, פרקים עמ' 21.

ירידי לובלין היו מקום מפגש להמוני סוחרים יהודים מכל הערים ומרכזי-המסחר של פולין: פוזנא, לבוב, בלז, חלם, בריסק דליטא, צוזמיר, לוצק, לודמיר וכי'57.

יהודי ליטא היו מהמשתתפים הפעילים ביריד לובלין. כאן החליפו סוחריו ליטא את סחורותיהם שלהם ואת מוצרי החרושת המערב-אירופית בתוצרת הארצות שמעבר לים ובסחורות המזרח כגון: בד, אריגים, משי, קטיפה, מוצרי מכולת קולוניאליים, מוצרי מתכת, פירות, יין, נייר וכיוצא בהם58. סוחריו בריסק דליטא היו נוהגים לערוך את הקניות של סחורות חו"ל ביריד לובלין59. סוחריו ווילנא היו מביאים ללובלין פרוות, שמנים, אריגים מתוצרת בית (בעיקר מליטא)60. ממסמכים ארכיוניים אנו למדים על סוחריו גרודנה שהיו נוטלים חלק בירידי לובלין, כל המסע מגרודנה ללובלין וחזור ארכה שלשה שבועות61. במסמך משנת 1518 [רע"ח] נכתב אודות ישראל מושיביץ מבריסק, שביריד של לובלין הוכה ע"י איוואן טאנסיה עירוני מווילנא, שגם ניהל ויכוח על שוק של גרושים, והגיש קובלנה62.

סופר אנטישמי סבאסטיאן מיצי'נסקי כתב בשנת 1618 (שע"ח) ספר אנטישמי נגד היהודים בשם 'אספקרליה של הכתר הפולני' בו הוא מתאונן על הפגיעות קשות וצרות גדולות הבאות עליה מן היהודים63. על השתתפות היהודים בירידים הוא כותב: "הוא הדבר בירידים, ביחוד בחשובים שבהם, בלענטישין לויביטש, פוזנא, גניזון, טורן, לובלין, לבוב, ירוסלב, קראקא, הם מהלכים עדרים עדרים, והנוצרים כמעט בטלים בתוכם. הם מצרפים יחד איזה סכום כסף ומקבלים, מעשה כישוף, מסוחריו חוץ את מיטב הסחורות. ולא זו בלבד, בכוננתם להזיק לנוצרים, הם מקדימים לשכור בירידים את המקומות הטובים ביותר להצגת הסחורות למכירה, ואחר כך הם משכירים אותם במחיר יקר יותר"64.

והנה כמה מספרים המעידים על היקפו של המסחר היהודי בלובלין במאה ה-16: בשנת 1530-31 העבירו סוחרים יהודים דרך לשכת המסחר בלובלין – 136 חביות תמד, 503 שוורים, 15,000 אמות אריגים, 47 גלילי משי, 38,297 פרוות ועורות, 5 עגלות טעונות ברזל, 82 'אבנים' פלדה, 22,170 אמות בד ועוד. בשנת 1584 הביאו סוחרים יהודים מקראקא ליריד בלובלין 185 עגלות משא טעונות סחורה65.

כאמור, אע"פ שלא היתה ליהודים זכות לגור בעיר, היו שוכרים דירות וחנויות מן העירוניים ובעלי האחוזות. והיו מתגוררים בהם בימי הירידים, שאיסור המגורים לא חל עליהם66. כפי שכותב הרמ"א, היו החדרים: "מיוחדים

57 י' טרונק, ספר זיכרון לקהילת לובלין, עמ' 27.

58 מ' וישניצר וי' שיפר, בלועזית. מובא בלתולדות יהודי לובלין עמ' 60.

59 י' טרונק, ספר זיכרון לקהילת לובלין ...

60 י' טרונק, ספר זיכרון לקהילת לובלין ...

61 ירוחם באכראק, 'מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון ביאליסטאקער געגנט', ייווא בלעטער, כרך 28 (תש"ו), עמ' 320.

62 ש"א ציגלמן, יהודי פולין וליטא, עמ' 368.

63 על הספר ראה מנדלסברג עמ' 108-106, ותצלום שער הספר בפולין, פרקים עמ' 32.

64 הסופר הפולני, סבסטיאן מיצי'נסקי, ראי הכתר הפולני, 1618, בתוך בית ישראל בפולין, ב, ירושלים תשי"ד, עמ' 245-247.

65 י' טרונק, ספר זיכרון לקהילת לובלין ...

66 י' טרונק ספר זיכרון לקהילת לובלין, עמ' 28.

להם כל השנה לסחורותיהם", ואכן ידוע לנו כי בלובלין היו מחסנים קבועים לסחורות שהובאו מבריסק דליטא, מפנינסק, מסלוצק, מפורז'אן, מחלם ומשאר ערי הכתר וליטא⁶⁷. השכרת הבתים ליהודים בעת היריד מוזכרת גם בחיבורו של מיצי'נסקי הנזכר: "עליך לובלין, מה אגיד, את הסובלת מעיטי טרף אלה בכל המסחרים, עד כדי כך שלא היתה עיר ענייה ממך, אלמלא הצילוך הכינוסים התכופים של בני האצילים, דמי השכירות מבתי החומה בעת הירידים, ושיבות בית הדין העליון"⁶⁸.

הדין והמשפט: רבני ודייני היריד

בירידים היו קיימים בתי הדין מיוחדים. בתי דין כאלה לא היו קיימים אלא בפולין וליטא. מובן מאליו, שברוב המשא-והמתן, וגם השדוכים שנעשו בירידים, לא יחדלו הסכסוכים והתביעות בין הסוחרים, ולבירורם נקבעו בתי דין מיוחדים⁶⁹.

העדויות הראשונות לקיומו של מוסד רבני שיפוטי ביריד לובלין הינו מן המחצית הראשונה של המאה ה-16. משנות השלשים של המאה ה-16 [1520-1530; ר"פ-ר"צ] ידוע לנו על התוועדות של רבנים ביריד לובלין, שישבו שם בדין בתביעות בין יהודים מקהילות שונות. ובאמצע המאה אנו שומעים על 'בית דין גדול' שישב ביריד בהרכב של נציגי הקהילות השונות.

בהודעה של המלך זיגמונט, מתאריך 23 ביוני 1533 (ל' בסיון רצ"ג) לכל השלטונות בנסיכות ליטא, אודות דין ודברים בין שני סוחרים גדולים במדינת ליטא, נכתב, כי דבר הסכסוך 'הובא לפני הרבנים שלהם בהיותם בלובלין', המלך מאשר ומקיים את פסק הדין ומצוה לשלטונות לנהוג על פיה⁷⁰.

מן הדברים אנו למדים על סוחרי מדינת ליטא המשתתפים בירידי לובלין, ועל הרכב רבני בעל סמכות המשתתף אף הוא ביריד, הביטוי 'רבנים שלהם' מראה כי הרבנים היו מטעם יהודי ליטא.

משנים ספורות מאוחר יותר, שנת 1540, קיימת תעודה הנותנת מידע רב על המשפט היהודי בעת הירידים. במסמך מסופר כי הקהילות הגדולות באותה העת, קהלות קראקא, פוזנא ולבוב התלוננו בפני המלך זיגמונט כי "נוהג אחד לעורר ביניהם כעת, דהיינו בעת הירידים שבלובלין, רוב מהומות ומריבות. המלך זיגמונט ... מציע לאחר פנייתם של נציגי קהילות קראקא, פוזנא ולבוב, לאסור על הרב שכנא המתגורר בלובלין הטלת חרמות על יהודים מבאי יריד לובלין ולשופטם. בכדי להקים סמכות משפטית יהודית ביריד, מינה המלך שני פרנסים מכל אחת מהקהילות בקראקא, בפוזנא ולבוב, ואלה ביחד אמורים היו להכריע על הטלת חרמות ובירורים בעניינים שבמחלוקת, שיתעוררו לא אצל יהודי לובלין אלא גם אצל יהודים ממקומות אחרים בממלכה שנמנו עם באי היריד"⁷¹.

⁶⁷ מ' וישניצר וי' שיפר, בלועזית. מובא אצל מנדלסברג עמ' 60.

⁶⁸ הסופר הפולני, סבסטיאן מיצי'נסקי, ראי הכתר הפולני, 1618, בתוך בית ישראל בפולין, ב, ירושלים תשי"ד, עמ' 245-247.

⁶⁹ שמחה אסף, החיים הפנימיים של יהודי פולין, מאזנים ת"ש – תש"א. עמ' 195.

⁷⁰ פוד"א עמ' לה.

⁷¹ תאריך המסמך 23 אפריל 1540 (ט"ז אייר ש). תמצית הפקודה, פורסמה ע"י יצחק ליון, לבוב 1932 עמ' 62-63; ציגלמן עמ' 119; פוד"א עמ' לז.

מפנקס ועד מדינת ליטא, לפני שנת 1569 (שכ"ט), מתאשר לנו אכן, על קיום בית דין מיוחד של רבנים ודיינים מטעם ועד מדינת ליטא שהשתתפו בירידי לובלין. התקנות קובעות כי בכל יריד ישבו שלשה ראשי מדינה ורב אחד עמהם לראות בטובת הכלל. וכי בכל יריד יבררו השלשה ראשים שלשה דיינים 'להיות מוכנים לישב בדיון, שמוע בין אחיהם כגדול כקטן ישמעו, ועל פיהם יהיה ויקום כל דבר, ויהיה כח בידם לדון לכל הקרוב אליהם, הן סך גדול הן סך קטן ולעכב את הנתבעים בלובלין, כדי שירדו לפניהם'⁷².

כאמור, בתחילה התאספו הרבנים לצורך דיון בסכסוכי משא ומתן, ברם בהמשך כשהתמסד 'וועד ארבע הארצות' היו הדיינים מתאספים תחת מוסד הוועד. לא נאריך כאן בענין אסיפות ועדי הארצות ביריד, ונסתפק כאן בקטע מתוך יוון מצולה, שמתאר את סדרי הדין בירידים, כפי שהתנהג תחת מוסד ועד ארבע ארצות:

"ואם שני ראשי קהילות מתדיינים זה עם זה הולכין לדון לפני פרנסים דארבע ארצות יצ"ו, שהיו יושבים ב' פעמים בשנה בקיבוץ יחד מכל ראשי המדינה, פרנס אחד, וצרפו להם שישה גאונים מארץ פולין, והם הם נקראים ארבע הארצות. והיו יושבים בכל יריד לובלין בין פורים לפסח, ובכל יריד יערסלב מחודש אב או אלול. והפרנסים דארבע ארצות היו כמו סנהדרין בלשכת הגזית, והיה להם כח לשפוט את ישראל שבמלכות פולין, ולגדור גדר ולתקן תקנות ולענוש אדם לפי ראות עיניהם. וכל הדבר הקשה יביאו אליהם ושפטו הם. ופרנסים דארבע ארצות היו בוררין להם דיינים מן המדינות להקל מעליהם המשא, והמה נקראים דייני מדינה, וכל דיני ממונות בא לפני דייני מדינה. ודיני קנסות ודיני חזקות ושאר דינים הקשים בא לפני פרנסים דארבע ארצות יצ"ו."

בהרכבת בתי הדין של ירידי ירוסלב ולובלין, הגדולים שבמדינה, היו משתתפות הקהלות החשובות ביותר: קהלות פוזנא, קרקא, לבוב. כל אחת מהן שלחה שני דיינים מומחים. הקנסות שהוטלו על ידי בתי הדין על העבריינים נתחלקו לעניים שהיו ביריד⁷³.

בשו"ת הרמ"א אנו מוצאים איזכורים רבים על בית דין הגדול שהתכנס בעת יריד לובלין. כך לדוגמא לענין שאלת שתוקי, לאחר שהרמ"א דן בדבר בארוכה הוא מסיק: "וכל זה דברתי להלכה, אבל לא לענין מעשה דידן שדנין עליו, כי סהדי במרומים שבא הנה גיסי מוהר"ר יוסף⁷⁴ שהיה ביריד לובלין והגיד לי איך שדיבר מזה עם מהר"ר בצלאל והסכימו שלא להעלותם"⁷⁵.

בענין סכסוך בעניני ממונות מספר הרמ"א, אודות אחד הצדדים "וקבל לפני דייני הארץ על כמר זיסקינד", אך הוא הטעה אותם וכפי שדייני קראקא עצמם "הטיבו את אשר דברו לנו שני דייני עירינו, ואמרו כי לא סיימו להם הדברים בהיותם בלובלין, ולא ידעו". ולכך גזור הרמ"א כי על שני הצדדים לדון בדבר לפני הבית דין הגדול, "ובאנו למלאות דברי הדיינים המבוררים מעירנו לאמר דדינא הכי הוא שיבואו ב' הצדדין ... ליריד לובלין הסמוך לדון לפני איזה ב"ד הגדול שיתרצו ב' הצדדים ושם יאירו דבריהם, ובזה סליקנא שאנחנו ח"מ גוזרים בתוקף

⁷² פוד"א עמ' לו.

⁷³ שמחה אסף, החיים הפנימיים של יהודי פולין, מאזנים ת"ש – תש"א. עמ' 195.

⁷⁴ הוא הגאון ר' יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף.

⁷⁵ שו"ת הרמ"א סימן כד.

גזירתינו .. על שני הצדדים הנ"ל לבוא על יריד הסמוך לק"ק לובלין להיות א' בא' נגשו לדון שם להוציא לאור תעלומתו"⁷⁶.

בתשובה אחרת מתאונן אודות שני רבנים שגבה טורא ביניהו, והוא מורה להם: "וניעץ להם שישמעו ג"כ לקולינו, וזה כי לנו צייתי יניחו כל הדברים עד יריד לובלין הבע"ל... ועל יריד לובלין קרוב ירדו לדין ביחד, הן לפני זה בורר או מורה שוה שיבררו כאחד, ויוציא דינו לאורה"⁷⁷.

בשו"ת צמח צדק מתואר: "וכן פסקו נמי הדיינים בכל הירידים דלובלין ויערסל"ב, ששם מתקבצים מארצות הרחוקות ונבררים הדיינים מכל קהלות גדולות דברו הנביאים פה אחד"⁷⁸.

קיבוץ בית ישראל: "קיבוץ גדול כמעט מן כל חכמי המדינה" מאחר ונתקבץ אליהם קהל יהודים גדול מרחוק ומקורב, וממדינות שונות, נוצלו הזדמנויות אלו גם לענינים נוספים, עסקי הכלל ועסקי הפרט. באו עגונות לבקש עקבות בעליהן, שדכני מדינה, הורים שבניהם הגיעו לפרקם, ראשי ישיבות ובחורי ישיבה שרצו להכיר את ראשי הישיבות ולהחליט לאיזה מקום תורה ישימו פעמיהם. זו היתה הזדמנות נאותה לאנשים שנוזקו ל'היתר מאה רבנים', וכן למחברים שרצו לקבל הסכמות לספרם; תחת הטלטול מעיר לעיר ומרב לרב (שבתנאי הימים ההם היה כרוך מסע זה בטורח וביסורים, וכמובן בהוצאות רבות) העדיפו לערוך נסיעה אחת אל היריד בלובלין, ועל אתר השיגו את מבוקשם"⁷⁹.

ר' נתן נטע מהנובר מתאר אודות השידוכים שנעשו ביריד: "ומי שהיה לו בן או בת להתחתן נסע על היריד ושם עשה חיתון, כי כל אחד מצא שם דמיונו וזוגו. ונעשה כמה מאות חיתונים בכל יריד ויריד, ולפעמים אלפי חיתונים. ובני ישראל אנשים ונשים היו הולכין ביריד בבגדי מלכות, כי היו חשובים בעיני מלכות ובעיני העכו"ם, ובני ישראל היו רבים כחול היים"⁸⁰.

ראשי ותלמידי ישיבות

הירידים נהפכו למקומות ועד של אלפי ראשי ישיבות, ת"ח ותלמידים. התיאור המפרסם מאד הוא של ר' נתן נטע הנובר ביוון מצולה, שמתאר את יהדות פולין קודם גזירות ת"ח ת"ט, ועל סדרי למוד הבחורים הוא כותב:

"כך היה המנהג עד ט"ו באב או ט"ו בשבט, ואחר כך נסעו הראשי ישיבה עם כל בני ישיבה שלו, הבחורים והנערים על היריד שהוא יומא דשוקא. בקיץ היו נוסעין על היריד זסלב ועל היריד

⁷⁶ שו"ת הרמ"א סימן סד. בפוד"א עמ' לט קובע את תאריך התשובה בין שיי"ג לשי"ט בשנת שיי"ג החל הרמ"א להרביץ תורה בקראקא, ובשנת שיי"ט נפטר הגאון ר' שלום שכנא המוזכר בתשובה זו.

⁷⁷ שו"ת הרמ"א סימן סג.

⁷⁸ שו"ת צמח צדק סימן טו.

⁷⁹ אהל רחל ח"ג עמ' 379.

⁸⁰ יון מצולה ...

יערסלב, ובחורף על היריד לבוב ועל היריד לובלין, ושם הייתה רשות הבחורים ונערים שילכו ללמוד באיזו ישיבה שירצו ללמוד שם. והיו בכל יריד ויריד כמה מאות ראשי ישיבות, וכמה אלפים בחורים, וכמה רבבות נערים".

המהרש"א כותב: "מכאן עד סוף הפרק לא ראיתי להעלות על הספר מחידושי הלכות, מפני שלא למדתי אז בישיבה בהייתי ביריד לובלין"⁸¹, דברים אלו מתארים לנו, לכאורה, מצב בו הישיבה המשיכה להתנהל, אף בהעדר ראש הישיבה, שנסע ליריד⁸².

בשו"ת צמח צדק מתואר: "ובכל הירידים דלובלין ויערסלב ... בירידים רגילים להיות .. רוב ראשי ישיבות ומורי הוראה"⁸³.

ר' אליהו ב"ר שמואל התגורר בנעוריו בעיר לובלין, ובהקדמת ספרו מספר על כך⁸⁴: "בימי חורפי נתגדלתי בעיר רבתי עם, רבתי בדעות, היא ק"ק לובלין המעוטרה, ובימי היתה שם בית מועד וועד לחכמי ישראל ביריד גראמניץ מדי שנה בשנה, ואח"כ ראיתי אלקים עולים בהתוועדות קודש במדינות פולין וליטא כמה שנים באסיפות הרועים. ויש מעט בזמנינו זה אשר ראה כינוס צדיקים כזה אשר היה נאה להם ונאה לעולם כמוני היום, ועם היותי אז עדיין זנב לאריות ומלחך עפר תחת כפות רגליהם, עכ"ז היו לי לעינים וכל דבריהם שתיתי בצמא בשעת מעשה"⁸⁵.

ר' משה חאגיז מתאר את חיי יהדות פולין, והוא מספר ג"כ על ענין התקבצות תלמידי החכמים וראשי הישיבות לירידים. כנראה כיון שהתיאור הוא מפי השמועה יש בו אי דיוקים שונים, והוא מתייחס ליריד יערסלב שעלתה קרנה מאוחר יותר מיריד לובלין: "אמרו לי עוד, כי עיקר הוועד שיש להם קבוע אחד לשלש שנים ביריד יערסלוב, אינו אלא כדי ששם יבואו מכל קצוי ארץ כל הרבנים תופשי ישיבה, וכל אחד יציע לפני הרבנים את כל ונוכחת שנסתפק בו במשך שנים אלו"⁸⁶. ר' שבתי כהן מספר אודות השגה שהיתה לו כנגד ספר 'טורי זהב': "והראיתי דבר זה בלובלין ביריד גאמניץ העבר ת"ז לפ"ק לפני כמה רבני הדור"⁸⁷.

הגאון בעל כלי יקר מספר על דרשות תוכחת המוסר אותם נשא ביריד לובלין: "הפצירו בי רבים וכן שלמים לאמור, קום דבר דברך בשער בת רבים, בקהלות של מדינת פולין הקדושות, ובפרט ביומא דשוקא בק"ק לובלין,

⁸¹ חידושי הלכות מהרש"א, שבת ע"ה ע"ב.

⁸² כי הרי לולי היו תלמידי הישיבה מצטרפים ג"כ אל היריד, לא היו מתכונת התקדמות הדפים נמשכת.

⁸³ שו"ת צמח צדק סימן טו.

⁸⁴ מפרנסי ק"ק בריסק דליטא, אב"ד בכמה קהלות במדינת פולין וליטא ובק"ק אייבענשיץ במדינת מעהרין, בזקנותו עלה לארה"ק, ודר בחברון ושם מנו"כ. שלמה ברוך ניסענבוים, לקורות היהודים בלובלין, לובלין תר"ס, עמ' 82.

⁸⁵ בהקדמת ספרו שו"ת יד אליהו (אמשטרדם תע"ב).

⁸⁶ משנת חכמים אות שמח שמט. בהמשך הדברים הוא מתאר גם על שאר פעולות ועד ארצות שנעשו ביריד: "וגם יציע לפניהם כל דבר מעוות שאירע בקהלתו, ובמעמד כולם ישוטטו לבקש את דבר ה', וגם לעשות גדר לכל דברי תורה, ולתקן לכל הגולה תקנות הרבה ממה שצריך לכל דבר, הן בעיני המסים ובעסקי משא ומתן, וגדר העריות, וגם להשגיח על הראשים ומנהיגים וגבאי הצדקות שינהגו הכל כדת משה וישראל, וכל דבר הקשה ישפטו הם באותו זמן היריד, מה טוב חלקם ומה נעים גורלם".

⁸⁷ נקודות הכסף על יורה דעה, סימן יג.

אשר שם קיבוץ גדול כמעט מן כל חכמי המדינה, החרש והמסגר כולם נקבצו שמה פעם אחת בשנה, ושם היה מדרכי לדבר נגד מלכים, מאן מלכי רבנן⁸⁸.

חרמות והכרזות

בין כלי האכיפה של 'ועד ארבע ארצות' היתה גם ה'חרם', ובמקרים חמורים שונים היו משתמשים בכלי זה. הב"ח בתשובותיו מתאונן כנגד פרנסי הוועד על השימוש המפורז בכך, והוא ערך אליהם מכתב ארוך: "אצילי ארץ גודרי גדר ועומדים בפרץ, בל יגיע כליון וחרץ, ה"ה ראשי ומנהיגי ארץ המתוועדים ביריד לובלין". "כבר באתי לעורר אתכם .. על דבר החרמות .. כי הלא למשמע און שלש פעמים בשנה בהירידים בלובלין שמחרימים ליחידים המפוזרים בעיירות ובכרכים דאבה נפשינו". לאחר דיון ארוך על תוקף החרם שלהם, הוא מורה להם על דרך אלטרנטיבית: "דהתכלית המבוקש מן החרם תוכלו לתקן בחזוקים וקיומים כל מה דאפשר, אף בלא חרם, כשתמנו ראשי ההשגחה בכל הקהלות, ובלובלין בירידים כנוכר"⁸⁹.

הב"ח מתייחס להכרזות החרמות, והוא דן בענין קריאת שטרי הדיוטות בשבת: "אבל מה שנהגו ביריד לובלין ובשאר ירידים, שהשמש קורא מתוך הכתב את מי שהוא מוחרם מפי בית דין ע"ד חובותיו, ולא חיישינן לקורא בשטרי הדיוטות יש ליישב"⁹⁰.

אנו קוראים ג"כ על תקנה שהותקנה בפוזנא ובסופה נכתב: "ותיכף שיוודע הדבר ע"פ הכרוז יכרוז ע"פ הסכמות החכמים ומנהיגים יסכימו לדברינו כאחת בירידים אשר בקריה נאמנה ק"ק לובלין המהוללה"⁹¹.

בעת הירידים היו בתי הכנסיות שביריד מקום מרכזי של התקבצות בני ישראל. כשניתן לצבי הירש בן משה הרופא ע"י המלכות רשיון לבנין בית הכנסת נכתב בו: "בית כנסת זה ישאר בחזקתו ובניהולו, ושהוא ישתמש בו באופן חופשי ביחד עם ידידיו היהודים, הן אלה מלובלין והן מערים אחרות והבאים ליריד"⁹². בשנת שס"ט אף עלתה הסכמה בוועד ארבע הארצות לסייע לבית מקדש מעט בית הכנסת בק"ק לובלין"⁹³.

ההכרזות התקיימו בבית הכנסת הגדול שבלובלין, כאשר כותב ר' מאיר אב"ד לובלין: "וכבר עלה על דעתי לגלות קלונו ברבים, ולהרים המצנפת והעטרה מראשו פה בבית הכנסת הגדול דק"ק לובלין בהאסף קבוץ גדול מראשי הישיבות וממנהיגי כל הארצות ביומא דשוקא"⁹⁴.

⁸⁸ ר' שלמה אפרים לונטיץ, בהקדמתו לספר 'עמודי שש'.

⁸⁹ שו"ת הב"ח החדשות, סימן מג.

⁹⁰ ב"ח או"ח סימן שז.

⁹¹ תקנות בפוזנא ז' טבת שמ"ח. פוד"א ט, עמ' 4.

⁹² פריבילגיה מלכותית להקמת בית כנסת פרטי בלובלין שניתנה ב16 ביולי 1638 [שצ"ח] ע"י ולאדיסלב הרביעי מלך פולין. ש"א ציגלמן, יהודי פולין וליטא, ע' 230.

⁹³ פוד"א עט, עמ' 25.

⁹⁴ שו"ת מהר"ם לובלין סי' עט. לעיין מהר"ם לובלין, סימן פח, "בב"ה הגדול דק"ק לובלין בהתאסף קיבוץ גדול מראשי ישיבות ומנהיגי כל הארצות ביומא דשוקא". ראה עוד סימן קכה: "לעשות הכרזה בקול חיל ביריד לובלין דהאידינא להתיר המגורשת לעלמא".

על התקנה החמורה שהתוקנה אודות רכישת הרבנות, נכתב בכרוז מיערסלוב בשנת ת' נוסח ארוך אותו צריכים לקרוא: "במשך כל יריד גראמניץ יקראו כל הנ"ל בשבת קודש בביהכנ"ס הגדולה בלובלין וכל יריד יערסלב בכל בתי הכנסת יקראו הנ"ל"⁹⁵.

ר' יו"ט ליפמן הלר בעל התוספות יום טוב התעסק ג"כ בענין החרם על רכישת רבנות והוא מספר: "נוסף על אלה ביריד גראמניץ יגעתי בעצמי במאד מאד, עד שגם שמה באסיפה הגדולה מן הרבנים יצ"ו והקצינים הרוזנים דארבע ארצות, וגם המה הסכימו לכל הנ"ל, והוכרז ביום שבת קודש פרשת ויקרא בקבוץ עם רב ועצום מישראל, ונכתב בספר פנקס הארצות מן ראשי ישיבות והרבנים שיהיה חק ולא יעבור להכריז מידי שנה בשנה"⁹⁶.

ביבליוגרפיה:

ספרות מקור:

- ר' יואל סירקיש, בית חדש, על ספר הטורים
- ר' שמואל אליעזר הלוי אידלש, חידושי הלכות מהרש"א, בתוך תלמוד בבלי
- ר' נתן נטע הנובר, יוון מצולה, ויניציאה תי"ג, ת"א תשכ"ו
- ר' אברהם גומבינר, מגן אברהם, על שלחן ערוך או"ח
- ר' משה חאגיז, משנת חכמים, וואנזבק תצ"ג
- ר' שבתי כ"ץ, נקודות הכסף, על שלחן ערוך יורה דעה
- ר' שלמה אפרים לונטשיץ, עמודי שש, פראג שע"ח
- ר' יואל סירקיש, שו"ת הב"ח החדשות, מהדורת זכרון אהרן, ירושלים תשס"ח
- ר' משה איסרלש, שו"ת הרמ"א, קראקא ת
- ר' אליהו ב"ר שמואל, שו"ת יד אליהו, אמסטרדם תע"ב
- ר' מאיר ב"ר גדליה, שו"ת מהר"ם לובלין, ויניציאה שע"ח.
- ר' שלמה לוריא, שו"ת מהרש"ל, לובלין של"ה
- ר' מנחם מענדל קרוכמל, שו"ת צמח צדק, אמסטרדם תל"ה

בלועזית:

- צלאריוס, אמסטרדם 1659
- סבסטיאן מיצינסקי, ראי הכתר הפולני, קראקא 1618

ספרות מחקר:

- אסף, שמחה, החיים הפנימיים של יהודי פולין, מאזנים, ת"ש – תש"א.

⁹⁵ פוא"א עמ' 65, אות קעח.

⁹⁶ ר' יום טוב ליפמן הלר, מגילת איבה, ירושלים תשנ"ט, עמ' סו.

- באכראך, ירוחם, "מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון ביאליסטאקער געגנט", יווא בלעטער, כרך 28 (תש"ו),
- באלאבאן, מאיר, די יידן-שטאט לובלין, באנוס איירס 1947
- ברילינג, דב, "על קשרי המסחר בין יהודי פולין וברסלא בשנות התשעים של המאה הי"ז", ציון, תשי"ד, עמ' 67-69.
- ברילינג, דב, "ראשית התישבותם של היהודים בברסלא במאה הי"ז", ציון, תשי"ז, עמ' 70-73.
- דובנוב, שמעון (עורך), פנקס המדינה (ליטא), ברלין תרפ"ה
- היילפרין, ישראל (עורך), בית ישראל בפולין, ירושלים תש"ח, תשי"ד
- היילפרין, ישראל, פנקס ועד ד' ארצות, ירושלים תש"ה, תש"ן
- וונדר, מאיר, "תולדות קהילת ירוסלב: רבניה וחשוביה", ישורון כב, ירושלים תש"ע
- ויינריב, דב, תעודות לתולדות הקהילות היהודיות בפולין, ניו יורק תשי"א
- ווישניצער, מ. (מו"ל), זכרונות ר' דוב מבוליחוב, ברלין תרפ"ב
- דעמביצער, ר' חיים נתן, מכתבי בקרת, קראקא תרנ"ב.
- ליברמן, חיים, אהל רחל, ח"ג, ניו יורק תשמ"ד
- מאהלר, רפאל, תולדות היהודים בפולין, מרחביה 1946.
- מנדלסברג-שילדקרויט, בלה, מחקרים לתולדות יהודי לובלין, תל אביב תשכ"ה
- ניסנבוים, ש"ב, לקורות היהודים בלובלין, לובלין תר"ס
- ציגלמן, שמואל ארתור, יהודי פולין וליטא עד שנת ת"ח, ירושלים תשנ"א.
- רוסמן, משה (עורך), פולין: פרקים בתולדות יהודי מזרח אירופה ותרבותם, יחידה 3, תל אביב תשנ"ד
- שאצקי, יעקב, "רעפערעאטן און רעצענזיעס", יווא בלעטער, כרך 28 (תש"ו),
- שמן, נ., לובלין: די שטאט פון לומדות און חסידות, טורנטו 1951
- ספר זיכרון, דאס בוך פון לובלין, פאריז תשי"ג
- ספר זיכרון לעיר לובלין
- ברטל, ישראל, הרכבת מגיעה לעיירה, זמן יהודי חדש, תמורות בארוחות החיים, לבדוק בכותר

בלועזית:

- שלום ברוך, פילדלפיה, 1976

Lublin. Przewodnik, ed. B. Nowak, Lublin 2000

Wójcikowski W., 670 lat miasta Lublina, Lublin 1984

Zins H., Historia Lublina 1317–1968 w zarysie, Lublin 1972